

- обґрунтування визначення розміру страхової виплати та її оптимізація;
- конкретизація території страхування;
- мінімізація необґрунтованих зобов'язань страховальника та уточнення зобов'язань страховика;
- начислення пені у випадку порушення страховиком термінів страхової виплати в розмірі не менше 0,1 % за кожний день прострочення;
- зниження витрат на страхування.

Таким чином, комплексний аналіз, оцінка та оптимізація збитків і ризиків підприємства, а також розробка відповідної методики страхування дозволить не лише підвищити ефективність проведення цього процесу, але й у цілому підвищить фінансову стійкість та конкурентоспроможність його господарювання.

Література

1. Проект «Реформа у галузі сільського господарства, вдосконалення законодавчо-нормативної бази». Розвиток страхування агросектору та реорганізація програми субсидій страхових премій в Україні. — 23 с.

Стаття надійшла до редакції 24.06.2008

УДК 338.4:636.2

Д. К. Семенда, канд. екон. наук

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА В РЕГІОНІ

В статті на прикладі агроформувань Черкаської області розглядаються причини зменшення виробництва молока та напрямки підвищення його ефективності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ефективність виробництва, виробництво молока, молочна галузь, сільськогосподарські підприємства.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України важливим питанням є пошук шляхів ефективного функціонування продовольчого ринку, оскільки його стан визначає рівень забезпеченості населення продуктами харчування. Серед основної сукупності продовольчих ринків одним із найважливіших є ринок молока та молочної продукції.

Питанням розвитку молочного скотарства і виробництва молока, теоретичним і практичним аспектам формування та функціонування ринку молока та молочної продукції присвячено багато наукових праць вчених економістів-аграрників. Серед них наукові розробки В. І. Бойка, П. С. Березівського, М. М. Ільчука, С. Р. Камілової, П. К. Канінського, М. П. Коржинського, В. Я. Месель-Веселяка, Ю. М. Макаренка, Т. Л. Мостенської, П. Т. Саблука, М. К. Пархомця, О. В. Кільова, О. М. Шпичака та інших учених. Разом з тим потребують подальшого дослідження питання щодо розвитку молочної галузі, шляхів відтворення поголів'я, структури стада в різних категоріях господарств, концентрації виробництва та його міжгалузевої інтеграції в сучасних ринкових умовах. Ці ж проблеми стосуються і кожного окремого регіону, зокрема щодо адаптації молочної галузі до економічних, агро-екологічних, соціальних та інших умов.

Мета досліджень. Здійснити комплексну оцінку стану молочного скотарства в Уманському районі, Черкаській області та його економічної ефективності, запропонувавши шляхи її підвищення.

Методика дослідження. Дослідження проводилися за матеріалами статистичної звітності 1990—2006 рр. господарств Уманського району, Черкаської області та України. В процесі дослідження використовувалися наступні методи дослідження: порівняльний, монографічний, статистичний.

Результати дослідження. Найважливішою галуззю продуктивного тваринництва України є скотарство, яке постачає незамінні продукти харчування і цінну сировину для харчової і переробної промисловості. У результаті господарського використання великої рогатої худоби одержують молоко, що відзначається високими харчовими якістьми і є сировиною для виробництва молочних продуктів. Молоко і молочні продукти становлять основу повноцінного харчування населення. З продуктами скотарства населення споживає понад 2/3 тваринного білка, з яких на молоко припадає 50 %. Молоко містить усі необхідні для харчування людини компоненти для забезпечення нормального обміну речовин.

Молочна галузь протягом 1990—2006 років в Україні перебувала у глибокій кризі — виробництво молока в усіх категоріях підприємств скоротилося майже вдвічі, причому його виробництво досягло рівня 1960 року (рис. 1).

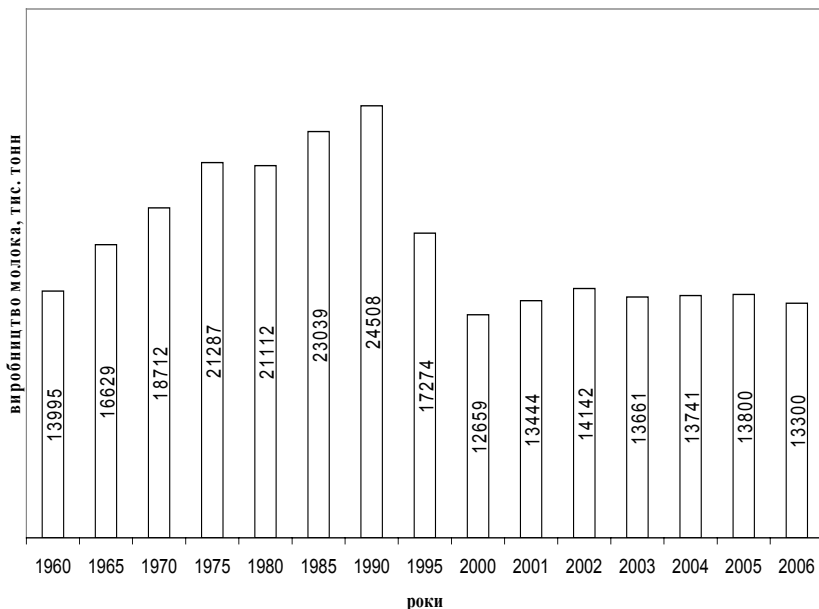

Рис. 1. Динаміка обсягу виробництва молока в Україні за 1960—2006 рр. [1]

Так, показник обсягу виробництва молока в усіх категоріях господарств України в період з 1960 по 1990 рік мав тенденцію до поступового зростання, щорічний темп якого склав 2,5 %. Але з середини 90-х років почав скорочуватися обсяг виробництва молока, що було спричинено суттєвою зміною системи заготівлі та ціноутворення на дану продукцію, а також і зниженням платоспроможності населення. У результаті збитковості або низької рентабельності молочної продукції господарства почали масово збувати поголів'я корів, яке вже на 1.01.2007 р. становило 3,4 млн голів, що складало 94,8 % від аналогічного показника на 1.01.2006 р. Така тенденція скорочення зберігається і сьогодні [2]. Крім того, обсяг виробництва молока за січень—грудень 2006 року складає 13 300 тис. т, що на 3,2 % менше ніж за аналогічний період 2005 року. Як наслідок, споживання молока та молокопродуктів за останні п'ять років знизилося до 214—225 кг, що складає 56—59 % від раціональної норми [3].

Реформування сільськогосподарських підприємств не найкращим чином відбилася на молочному скотарстві Черкащини (табл. 1).

Таблиця 1

**ДИНАМІКА ПОГОЛІВ'Я ТА ВИРОБНИЦТВА
МОЛОКА В ЧЕРКАСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Показники	1991 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2006 р. у % до 1991 р.
<i>Поголів'я корів, тис. голів</i>						
Усі категорії господарств	308,5	163,7	148,5	137,1	131,1	42,5
у т. ч. сільгоспідприємства	251,6	79,5	65,4	55,2	51,5	20,5
частка до загального поголів'я, %	82	49	44	40	39	—
господарства населення	56,9	84,2	83,1	82,0	80,0	140
частка у %	18	51	56	60	61	—
<i>Виробництво молока, тис. тонн</i>						
Усі категорії господарств	1009	506	504	519	515	51
у т. ч. сільгоспідприємства	834	175	177	192	191	23
частка у загальному виробництві, %	82,6	34,6	35,1	37,0	37,1	—
господарства населення	17,5	331	326	339	334	190
частка у %	17,4	65,4	64,4	65,3	64,8	—

Дані табл. 1 свідчать, що поголів'я корів у всіх категоріях господарств за 1990—2006 рр. скоротилося більш, ніж у 2,3 рази (у тому числі в сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності — 4,9 рази, а в господарствах населення зросло на 40 %). Відповідно до цього, виробництво молока зменшилося на 49 %, хоч у господарствах населення воно зросло на 90 %, що свідчить про характерні особливості формування ринку молока і молокопродуктів та його споживання. У 1990 р. за даними статистики, виробництво молока в агроформуваннях Черкаської області становило 659,4 кг на одну особу — це був третій показник у світі після Данії (922,5 кг), Нідерландів (750,8 кг), а споживання молока та молочних продуктів на одну особу за рік в 1990 р. було 342,1 кг [3]. Саме в цей період основними виробниками молока були великі сільськогосподарські підприємства, серед яких лідерство утримували племінні заводи та спеціалізовані господарства.

Коли середньорічний удій молока від однієї корови в усіх категоріях господарств по Черкаській області становив 3185 кг, то Данія, Нідерланди вже доїли в той час на одну середньорічну корову відповідно 6248 кг і 6050 кг

На жаль, за останні 16 років виробництво і споживання молока зменшилося. Які основні причини зменшення поголів'я корів? Передусім слід зазначити: існуючі в сільському господарстві України проблеми не є винятково результатом його реформування. Причини цих проблем лежать значно глибше — в колективізації і командно-адміністративній системі економіки, яка проіснувала в країні понад 70 років. Колективізація була штучним припиненням еволюційного розвитку форм господарювання на селі, чийм результатом мало б стати виникнення міцного господаря на приватній землі, широке та глибоке кооперування всіх сфер сільськогосподарської діяльності, матеріально-технічного забезпечення, збуту й переробки продукції, страхування, кредитування тощо. Саме за таким сценарієм розвивалося сільське господарство Європи й Америки [4].

Командно-адміністративна система не в усіх керівників виховала справжнього господаря. Тому більшість з них утримувало поголів'я корів і займалося виробництвом молока за примусом, а не за комерційно-підприємницькою діяльністю. Коли відійшла адміністративно-командна система, ці горе-керівники під різними причинами стали масово вивозити корів на м'ясокомбінати.

Аналіз руху поголів'я основного стада у сільськогосподарських підприємствах за 2002 р. по Україні свідчить, що тільки за рік переведено на відгодівлю з наступною реалізацією на забій 508,9 тис. корів, продано та видано населенню в обмін та інше вибуття — 162,9 тис. голів або в цілому 675,5 тис. голів [1].

Унаслідок реформування колективних сільськогосподарських підприємств до керівництва товариствами, приватно-ордерними підприємствами в окремих районах Черкаської області прийшли нові власники, які взагалі не розуміли, що таке тваринництво. Тому в багатьох регіонах з раніше розвиненим молочним скотарством, внаслідок безгосподарності власників та небезпечної байдужості управлінських структур, останніми роками істотно скоротилося поголів'я молочної худоби і навіть ліквідовано цілі молочні ферми. Зокрема в Уманському, Тальнівському, Шполянському, Кам'янському та інших районах Черкаської області залишилося по 2—3 тис. голів корів, тоді як у попередні роки їх чисельність становила 7—8 тис. голів у кожному районі.

Скорочуючи поголів'я великої рогатої худоби, зокрема корів, керівники господарств свідомо йдуть на загострення соціальної

напруги в колективах: це ліквідація робочих місць, безпідставна втрата матеріальної бази, зменшення виробництва молока і м'яса. Це також 3—5 млн тонн втрат цінного органічного добрива для рослинництва, що його не одержує область у розрахунку на рік. З'явилися «господарки», які відверто пропонують ліквідувати тваринництво як збиткову галузь.

Скорочення поголів'я тварин виправдане лише у випадку прискореного нарощування їхньої продуктивності, а цього в області не відбулося. Якщо в 1990 р. по сільськогосподарських підприємствах середній удій молока від однієї корови становив 3257 кг, то в 2005 р. — 2952 кг [5].

Основною причиною скорочення у громадському секторі поголів'я тварин і виробництва продукції є низька ефективність галузі.

Ситуація, що склалася в тваринництві України, зумовлена збитковістю виробництва всіх видів тваринницької продукції, насамперед, через несприятливу цінову політику на ринку продукції тваринництва та відсутністю ефективного економічного механізму підтримки галузі. Так, за 1996—2003 рр. від реалізації тваринницької продукції отримано 15 млрд грн збитків, оскільки закупівельні ціни на продукцію були у півтора — два рази меншими, ніж витрати на її виробництво [6].

З 1990 р. по 1993 р. рентабельність від реалізації молока в Черкаській області була в межах 21,9 — 42,1 %, а починаючи з 1994 р. по 1999 р. виробництво молока було збитковим. Найбільша збитковість молока — 55,8 % була в 1997 році. Молочне скотарство в усі часи давало прибуток. Збиткове воно лише в тих країнах, де нееквівалентні ціни на промислові товари та енергоносії порівняно з цінами на сільськогосподарську продукцію, молоко, зокрема.

З 1990 р. по 1999 р. індекс цін на промислову продукцію, що споживається АПК, у 6 разів перевищив індекс цін на сільськогосподарську продукцію. За оцінками науковців, це призвело до практичного вимивання обігових коштів на суму 57 млрд грн [7]. Через відсутність обігових коштів, нові власники, щоб відтворити хоч би просте виробництво, вивозили худобу на м'ясокомбінати.

Через низьку купівельну спроможність населення споживання продукції на внутрішньому ринку вкрай обмежене. Якщо в 1990 р. із 443 тис. тонн виробленого масла населенням України споживалося 300 тис. тонн, то в 2001 р. із 156 тис. тонн на внутрішньому ринку було реалізовано близько 100 тис. тонн [8].

Попит на молочну продукцію не задовольняється через низьку купівельну спроможність частини населення. Водночас є можливість знижувати ціни за рахунок обмеження дії посередницьких організацій по закупівлі молока та реалізації готової продукції, а також торговельних націнок.

На фоні занепаду молочних ферм у колишніх і нинішніх сільськогосподарських підприємствах в останні роки відбувається збільшення виробництва молока у господарствах населення Черкаської області від 17,5 тис. у 1990 р. до 334 тис. у 2006 р., або зросло в 19 разів (табл. 1). Але в цілому обсяги сучасного виробництва молока не задовольняють потреб населення в молоці і молокопродуктах, а переробну промисловість в сировині.

Молокопереробним підприємствам сировина надходить із двох джерел — від сільськогосподарських підприємств і від індивідуальних власників. Розбіжностей щодо якості, закупівельної ціни за молоко між аграрними підприємствами і молокопереробними підприємствами немає. У сільськогосподарських підприємствах здійснюється механічне доїння, охолодження молока, механічна очистка. Така сировина надходить переробним підприємствам першим і вищим гатунками і відповідно, оплачується по 1200—1650 грн за тону з дотацією.

А ось із якістю сировини, що надходить від населення, великі проблеми. У багатьох випадках молоко приймають неохолодженим з підвищеною кислотністю, забруднене, розбавлене. З такої сировини зробити високоякісну продукцію неможливо. Відповідно й оплачується воно набагато нижче — 600—1000 грн за тону. Селянин не має ні умов, ні можливостей забезпечити механізоване доїння і відповідне охолодження молока. При дрібнотоварному виробництві, ручній праці така ціна не відшкодовує витрат селянина.

У Франції, наприклад, молоко для переробки закупається від фермерських господарств з поголів'ям 50 корів і більше, в Польщі — при кількості 14 корів і більше. Ці господарства мають відповідні умови й дозвіл. Тому в Польщі гатунком «екстра-клас» прийнято 95 % сировини, а в Україні вищим гатунком — лише 4,8 % [9].

Успіх у конкуренції на Європейському ринку молочних продуктів можливий, насамперед, за умови впровадження у виробництво нових критеріїв оцінки якості молока, що передбачені у новому державному стандарті на молоко ДСТУ 3661-97 (табл. 2).

**ВИМОГИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ДО ЯКОСТІ МОЛОКА
(ЗАКОН № 342 від 14.05.1992 р.) [9]**

Показник якості одиниці виміру	Норма для класів		
	другий	перший	екстра
Активна кислотність, од. рН	6,6—6,8	6,6—6,8	6,6—6,8
Бактеріальне обсіменіння, тис. см ³	≤1000	≤400	≤30
Кількість соматичних клітин, тис. см ³	≤1000	≤500	≤300

Молокопереробні підприємства України за рахунок низької якості сировини втрачають значні суми при реалізації молочної продукції на західному та російському ринках. На зовнішньому ринку за сухі молочні продукти українські підприємства одержують за тонну на 300—400 дол. США менше, тому що на Заході, через низькі якісні показники, ця продукція використовується на технічні й кормові цілі.

Крім того, останніми роками не склалися сприятливі умови для розвитку молочного скотарства в господарствах населення, головним чином, унаслідок негативного відношення підприємств молочної промисловості щодо формування закупівельних цін на молочну сировину. Якщо в багатьох селах Черкащини окремі селяни мали по 2 і навіть 3 корови, то зі зниженням закупівельних цін на молоко, що надходило на переробні підприємства, тримати таку кількість худоби в особистому господарстві стало не вигідно і селяни вимушені були скорочувати поголів'я. Так, у 2003 р. селяни утримували 84,2 тис. голів, а в 2006 р. лише 80 тис. голів або 95 % до 2003 р.

Проведення групування по агроформуваннях Черкащини для визначення ефективності виробництва молока від кількості поголів'я корів дає можливість зробити висновок, що ті господарства, які мають понад 241 голову корів і річну продуктивність 4077 кг, досягають рентабельності виробництва молока в межах 20—40 % (табл. 3). Вони мають можливість забезпечити великотоварне виробництво молока, залучивши кошти інвесторів і сформувати галузь високотоварного молочного скотарства.

За останні 10 років у світі відбулися певні суттєві структурні зміни в галузі молочного скотарства. Технологічний прогрес і сильна тенденція до інтернаціоналізації (ГАТТ, ЄС) призвели до прискореного скорочення чисельності дрібних ферм і збільшення

великих підприємств з виробництва молока. Поступово більшість ферм перетворилися у спеціалізовані молочні господарства, що виробляють все більшу кількість молока в національних масштабах. Так, у США в 2002 р. більше ніж 50 % виробленого молока надійшло з молочних ферм з поголів'я 100 корів; одна третина виробленого молока надійшла з ферм з чисельністю 500 голів і більше [10].

Таблиця 3

ГРУПУВАННЯ ЗА РЕНТАБЕЛЬНІСТЮ МОЛОКА*

Групи за рентабельністю молока, %	К-сть господарств у групі	Поголів'я корів, гол.	Удій на 1 корову, кг	Затрати праці на 1 ц молока, люд.-год.	Собівартість 1 ц реалізованого молока, грн	Реалізаційна ціна 1 ц молока, грн	Прибуток від реалізації 1 ц молока
до — 40	37	78	1745	13,02	196,48	94,14	-102,34
-39,9 — -20,0	31	103	1972	13,48	135,80	97,74	-38,06
-19,9 — 0	49	168	2781	8,90	108,98	98,42	-10,56
0,1 — 20,0	42	188	3326	7,20	92,60	100,60	8,00
20,1 — 40,0	48	241	4077	6,13	84,38	109,82	25,44
Понад 40,0	51	327	4465	4,99	63,83	113,66	49,82
Всього	258	196	3609	6,61	84,17	108,00	23,83

*- групування зроблено на основі статистичних даних по Черкаській області 2005 р.

Підвищення економічної ефективності виробництва молока в Черкаській області пов'язане саме з спеціалізованими господарствами (табл. 4).

Розглядаючи ефективність виробництва молока з позицій загальноприйнятих показників, слід відмітити, що її рівень залежить від багатьох факторів, що діють на сучасному ринку. Поголів'я корів майже не змінне, проте їх продуктивність у 2005 р. порівнюючи з 2001 р. зросла на 2611 кг або 81 %. Прибуток на корову зріс на 3050 грн, а рівень рентабельності на 4,16 пункти.

Інтенсивне ведення тваринництва стало можливе завдяки вирішенню проблеми кормовиробництва. Підвищення рівня кормовиробництва посприяло збільшенню витрат кормів на корову до 65 ц к. од. Як свідчить детальний аналіз, високорентабельного ведення молочного скотарства досягнуто, насамперед, завдяки відносно низькій собівартості реалізованого молока.

Таблиця 4

**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА МОЛОКА
В АГРОЦЕХУ № 2 ВАТ «УМАНЬФЕРМАШ»
с. ТОМАШІВКА УМАНСЬКОГО РАЙОНУ**

Показники	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Середньорічне поголів'я корів, гол.	206	202	186	216	210
Надій молока на одну середньорічну корову, кг	3204	3575	4545	4631	5815
Валовий надій молока, ц	6601	7223	8453	1000,3	12217
Прямі затрати праці люд.-год. на 1 ц молока	7,2	7,3	6,7	7,5	3,9
Витрати кормів на 1 ц молока, ц кор. од.	1,07	1,09	1,01	1,01	1,06
Собівартість 1 ц реалізованого молока, грн.	49,21	49,13	47,35	58,27	53,50
Ціна реалізації 1 ц, грн	63,83	67,96	70,40	87,71	119,67
Прибуток на 1 ц молока, грн	14,62	18,13	23,05	29,44	66,17
Прибуток на середньорічну корову, грн	398	572	963	1277	3448
Рентабельність виробництва молока, %	29,7	36,9	48,7	50,5	123,7

Аналогічна закономірність спостерігається і в господарствах СТОВ «АФ Маяк» Золотоніського району: господарство має 1000 корів, надій на одну фуражну корову становив 6011 кг, а рентабельність молока була на рівні 80 %; СПП «Промінь» Черкаського району відповідно 610 корів, 5640 кг і 65 % та у багатьох ін.

Висновок. Основна причина скорочення у громадському секторі поголів'я тварин і виробництва продукції — низька ефективність галузі. Допущено порушення закону вартості, за яким ціна на продукцію не відшкодовує витрат на його виробництво.

Частка особистих селянських господарств, роль яких значно зросла на внутрішньому ринку, не вирішує багатьох проблем, пов'язаних з молочним комплексом, але пом'якшує економічну ситуацію в Україні. Держава повинна підтримувати ці господарства, тому що вони дають основну частку валового виробництва молока сьогодні. Віддаючи належне особистим селянським господарствам, майбутнє за великими спеціалізованими господарствами, що мають можливість значно швидше освоїти інновації та здійснити технологічний прорив.

Література

1. Економіка виробництва молока і молочної продукції в Україні: Монографія / За ред. П. Т. Саблука і В. І. Бойка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — С. 66.
2. Урядовий кур'єр №15, 2007 р. // Економіка України за 2006 р.
3. Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за 2004 р. // Державний комітет статистики України: Під заг. керів. Ю.М. Остапчука. — К., 2005. — С. 239.
4. Дем'яненко М. Я. Яка аграрна політика потрібна Україні? // Дзеркало тижня. — № 17. — 2004. — С. 1—7.
5. Україна у цифрах 2005. — К., 2006. — С. — 95.
6. Проект концепції державної цільової програми створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва на 2005—2010 роки // Сільський час. — 2004. — № 56.
7. Кириленко І. Г. Про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі // Економіка АПК. — 2003. — №1. — С. 4.
8. Карпенко М. О. Конкурентоспроможність і експорт молочної продукції України // Економіка АПК. — 2006. — № 11. — С. 99.
9. Міністерство аграрної політики України, Національний науковий центр «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства» та ін. // Правила машинного доїння корів. — Глеваха, 2004. — С. 31.
10. Черняков Б. А. Опыт США в развитии сельских районов // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2001. — № 11. — С. 13.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2008